

UNIVERZITA PAVLA JOZEFA ŠAFÁRIKA V KOŠICIACH
PRÁVNICKÁ FAKULTA

Ústava – základný zákon štátu

Súťaž vyhlásená Kanceláriou Ústavného súdu Slovenskej republiky

Prijatie Ústavy Slovenskej republiky

Píše sa 1. september 1992. Napriek pokročilému večeru je v Slovenskej národnej rade (ďalej aj ako „SNR“) stále rušno, očakáva sa totiž zrejme najdôležitejšie hlasovanie v našej (nielen) ústavnoprávnej histórii – a to hlasovanie o vládnom návrhu ústavného zákona č. 460/1992 Zb. – Ústavy Slovenskej republiky (ďalej len ako „Ústava SR“). Vo vzduchu cítiť mierne napätie, no zároveň veľkú nádej, veď predchádzajúce politické rokovania a rozloženie parlamentných síl naznačujú, že hlasovanie bude úspešné, ale bude to naozaj tak? Naozaj sa nájde potrebných 90 hlasov poslancov? Naozaj nevyjde navnivoč práca slovenských ústavných právnikov a rokovania politikov? Podarí sa úspešne zavrieť náš ústavnoprávny vývoj a položiť tak základný stavebný kameň samostatnej Slovenskej republiky?

Prítomných je 134 poslancov, hlasovať sa bude aklamačne – každý poslanec sa po oslovení postaví a verejne vysloví, či hlasuje „za“ alebo „proti“ Ústave SR. Ako prvý hlasuje Ivan Gašparovič, vtedajší predseda SNR – po vyzvaní sa postaví a vysloví slová: „Hlasujem za Ústavu Slovenskej republiky.“ Čím viac poslancov hlasuje, tým je jasnejšie, že náš slovenský sen o vlastnom základnom zákone štátu sa o pár minút stane skutočnou realitou. Za prijatie Ústavy SR hlasovalo 114 poslancov, 16 poslancov bolo proti a 4 sa zdržali hlasovania (Stenografická správa o 5. schôdzi Slovenskej národnej rady konanej 31. augusta a 1. septembra 1992, 1992).

Napätie opadlo a v rokovacej sále zavládla radosť. To, čo daný moment pre náš národ a štát znamenal, dokonale vystihol v závere schôdze vtedajší predseda SNR Ivan Gašparovič, preto si jeho slová dovoľím zacitovať: *„Nakoľko sme Ústavou konštituovali Slovenskú republiku ako plnoprávny, zvrchovaný a demokratický štát, prosím, nech nakoniec zaznie štátna hymna Slovenskej republiky [...] Prijatou Ústavou začínajú nové dejiny slovenského národa a Slovenskej republiky“* (Stenografická správa o 5. schôdzi Slovenskej národnej rady konanej 31. augusta a 1. septembra 1992, 1992, s. 328 – 329).

Schválená Ústava SR bola slávnostne podpísaná dňa 3. septembra 1992 v Rytierskej sieni na Bratislavskom hrade (Palúš, Somorová, 2014). Samotná formálna a slávnostná procedúra podpisu symbolicky zdôraznila už i tak zrejmy historický význam predmetnej udalosti.

Aj napriek tomu, že pôvodné znenie Ústavy SR z 1.septembra 1992 bolo do dnešného dňa novelizované približne dvadsaťkrát, osobne si dovoľm tvrdiť, že už pôvodná schválená verzia bola vypracovaná veľmi precízne, kvalitne a istým spôsobom nadčasovo. Som presvedčený, že jednotlivé novelizácie Ústavy SR reagovali primárne buď na nejakú aktuálnu spoločensko-politickú situáciu, ktorú pôvodní autori nemohli v danom čase objektívne predvídať, alebo sa jednalo skôr o politicky motivované novelizácie, ktorých uskutočnenie nevyhnutne nepramenilo v závažných chybách a nedostatkoch samotnej Ústavy SR. Preto som presvedčený, že autori pôvodnej Ústavy SR si zaslúžia veľký obdiv a rešpekt, a to najmä keď zoberieme do úvahy vtedajšiu pomerne turbulentnú a nevyspytateľnú spoločenskú, politickú, ekonomickú a medzinárodnú situáciu, počas ktorej návrh Ústavy SR pripravovali.

Ústava ako základný zákon štátu – prečo?

To, prečo sa ústava vo všeobecnosti považuje za základný zákon štátu a prečo má taký obrovský význam, môžeme najlepšie demonštrovať na niektorých vybraných definíciách ústavy z ústavnoprávnej teórie:

- „*Ústava predstavuje a garantuje právny základ národného, občianskeho, spoločenského, ekonomického, sociálne a kultúrno-duchovného života občanov SR i spolupráce s inými štátmi. [...] Ústava je základným štátovým dokumentom vytvárajúcim ústavné podmienky existencie a foriem prejavu zvrchovanosti štátu*“ (Palúš, Somorová, 2014, s. 52 – 53).
- „*Ústava je písaný alebo nepísaný súbor hodnôt, princípov a pravidiel (noriem), ktoré identifikujú zdroje, účel, používanie a obmedzenia verejnej moci*“ (Bröstl, Holländer, Príbelský a kol., 2021, s. 21).
- „*Ústava tvorí základ právneho poriadku moderného štátu a požíva osobitnú a pritom najvyššiu právnu ochranu*“ (Orosz, Svák, Balog, 2011, s. 15).

Môžeme teda konštatovať, že ústava je základný zákon štátu tvorený systematicky usporiadaným súborom právnych noriem najvyššej právnej sily, ktoré vymedzujú hodnotovú orientáciu štátu a spoločnosti a ktoré upravujú základné najdôležitejšie spoločenské vzťahy, najmä formu štátu, zásady vzťahov medzi štátom a jednotlivcami, vzťahy štátu k iným štátom a medzinárodnému spoločenstvu. Plní viacero špecifických významných funkcií, bez ktorých by štát a právny systém nemohol plnohodnotne fungovať (Orosz, Svák, Balog, 2011). Ústava

konštituuje štát, vymedzuje základnú štruktúru orgánov verejnej moci a ich fungovanie, legitimizuje výkon štátnej, resp. verejnej moci a zároveň ustanovuje určité mantinely jej výkonu s cieľom ochrany občanov pred svojvoľnými zásahmi zo strany štátu (Horsley, 2022).

Keďže ústava je právny predpis najvyššej právnej sily, všetky ostatné právne predpisy nižšej právnej sily s ňou musia byť v súlade. Ústava teda stojí na vrchu pomyselnéj hierarchickej pyramídy vyjadrujúcej právnu silu jednotlivých právnych predpisov. V praxi nášho štátu to znamená, že každý zákon, nariadenie vlády či všeobecne záväzné nariadenie obce musí byť v súlade s Ústavou SR, v opačnom prípade môžu byť ústavným súdnictvom vyhlásené za nesúladne s Ústavou SR, v dôsledku čoho môžu stratiť účinnosť, prípadne následne za naplnenia istých podmienok aj platnosť. Ústava teda tvorí zjednocujúci prvok v rámci právneho poriadku, ktorý je tvorený množstvom heterogénnych a obsahovo pestrých právnych predpisov. Je ako Slnko, ktoré tvorí zjednocujúci základ našej Slnčnej sústavy a od ktorého je závislé fungovanie ostatných planét. Je ako voda, bez ktorej by nebolo možné fungovanie všetkých ostatných zložiek našej planéty.

Jedinečný význam ústav je vyjadrený aj skutočnosťou, že na ich prijatie a zmenu je zvyčajne potrebné splniť osobitné podmienky – prevažne sa vyžaduje aspoň kvalifikovaná väčšina hlasov členov príslušného ústavodarného orgánu, ale v rámci jednotlivých krajín môžeme identifikovať aj mnohé iné náročnejšie podmienky, ktoré sú prejavom rôznej intenzity rigidity. Z akademického pohľadu ma zaujal model, pri ktorom sa vyžaduje, aby už schválená zmena ústavy bola následne ešte potvrdená v druhom hlasovaní, ktoré sa ale uskutoční až po voľbách v novozvolenom ústavodarnom orgáne. Takýto spôsob zabezpečenia rigidity ústavy sa uplatňuje napríklad v Belgicku či Holandsku (Orosz, Svák, Balog, 2011).

Dokázal by sa však takýto spôsob efektívne uplatniť aj v Slovenskej republike? Osobne si skôr myslím, že nie. A prečo si to myslím? Za posledných 30 rokov sa ukázalo, že náš politický a parlamentný vývoj sa vyznačuje pomerne veľkou premenlivosťou, početnosťou politických strán a najmä náročnosťou získania parlamentnej trojpäťinovej väčšiny. V dôsledku týchto skutočností by hrozilo, že v prípade uplatnenia „belgického a holandského modelu“ by sa zmena Ústavy SR stala prakticky takmer nemožná, čo by zas v budúcnosti mohlo spôsobiť značné komplikácie. Vo všeobecnosti môžeme konštatovať, že ústavy by sa totiž síce nemali meniť ako na bežiacom páse, avšak na druhej strane faktická nemožnosť ich zmien by bola takisto nežiaduca, keďže spoločensko-politický a ústavnoprávny vývoj v priebehu desaťročí prináša aj objektívnu a nevyhnutú potrebu ich novelizovania.

V súčasnosti v podmienkach Slovenskej republiky teda platí, že na prijatie ústavy, zmenu ústavy a ústavného zákona je potrebný súhlas aspoň trojpäťinovej väčšiny všetkých poslancov, čo je vyjadrené v článku 84 odseku 4 Ústavy SR. Aj keď sa vo verejnom priestore zvyknú objavovať rôzne úvahy o zmene tohto ustanovenia, jeho súčasné znenie má podľa môjho názoru svoj oprávnený význam, rokmi overené opodstatnenie a vyvážený charakter, ktorý podľa mňa momentálne nie je nevyhnutné meniť.

2. hlava Ústavy SR – základný pilier demokratického štátu

Za mimoriadne významnú, nadčasovú, fundovanú a kvalitnú považujem najmä ústavnoprávnu úpravu základných práv a slobôd v 2. hlave Ústavy SR. Spolu so starším ústavným zákonom č. 23/1991, ktorým sa uvádza Listina základných práv a slobôd, vytvorili komplexný a precízny katalóg základných práv a slobôd jednotlivcov, rovnako aj pomerne široký diapazón mechanizmov ich ochrany. Naša ústavnoprávna úprava inštitútu základných práv a slobôd obsahovo nadväzuje na princípy moderného konštitucionalizmu a medzinárodnoprávnu úpravu v danej oblasti, tiež sa snaží čo najviac priblížiť k ústavám demokratických štátov (Palúš, Somorová, 2014).

Práve 2. hlava Ústavy SR je tá, ktorú podľa mňa najlepšie ovláda a s ktorou prichádza najčastejšie do kontaktu aj človek bez vysokoškolského právnického vzdelania, veď články 12 – 54 Ústavy SR sme si na hodine občianskej náuky čítali už na konci základnej školy, neskôr samozrejme detailnejšie na strednej škole. Nikto predsa neočakáva, že každý občan bude detailne ovládať ústavnoprávnu úpravu Najvyššieho kontrolného úradu, Ústavného súdu či právomocí prezidenta. No ľudské práva a ich úprava sa bytostne týkajú každého z nás, a to bez ohľadu na to, či sme povoláním právnici, kuchári, ekonómovia, umelci, vlakvedúci, automechanici, lekári alebo aj nezamestnaní. Preto je celkom pochopiteľné a určite aj správne, že vo vzdelávacom procese sa kladie dôraz práve na túto hlavu Ústavy SR. Práve preto si myslím, že keď sa povie pojem Ústava SR, väčšine ľudí príde na um práve téma základných práv a slobôd zakotvená v 2. hlave Ústavy SR. Vzhľadom na to som presvedčený, že 2. hlava Ústavy SR vytvorila nielen základ ústavnoprávnej úpravy inštitútu základných práv a slobôd, ale aj základ celkového (ústavno)právneho povedomia občanov Slovenskej republiky.

Význam 2. hlavy Ústavy SR sa naplno prejavil aj počas nedávneho obdobia pandémie koronavírusu, keď jednotlivé zložky verejnej moci a občianskej spoločnosti pri príprave, prijímaní, prehodnocovaní, kritike a diskusii o prijatých opatreniach rôzne argumentovali častokrát práve ustanoveniami týkajúcimi sa základných práv a slobôd. Rovnako aj Ústavný súd Slovenskej republiky sa pri rozhodovaní o ústavnosti prijatých opatrení v súvislosti s koronavírusom nie zriedka opieral o ustanovenia 2. hlavy Ústavy SR. Ak chceme nájsť na období pandémie aj niečo aspoň trošku pozitívne, tak je to podľa môjho názoru zvýšenie (ústavno)právneho povedomia občanov, vrátane rozšírenia vedomostí o význame, právomociach a pôsobnosti Ústavného súdu Slovenskej republiky, ale aj o fungovaní vlády a o legislatívnom procese ako takom.

Na zvýraznenie dôležitosti existencie ústavy zakotvujúcej základné práva a slobody i nutnosti jej zachovávanania si dovoľm zacitovať výrok Abrahama Lincolna z roku 1856: „*Nezasahujte ničím do ústavy. Tá musí byť hájená, lebo tá je jediným strážcom našich slobôd*“ (Lincoln and the U.S. Constitution, 2021).

Narodeniny Ústavy SR

Tohto roku oslavuje naša Ústava SR jubilejných 30 rokov. Čo by som jej teda ako občan a zároveň ako študent právnickej fakulty zaželel k narodeninám a následne aj smerom do budúcnosti?

V prvom rade jej želim len racionálne, žiaduce, odborne odôvodnené, poctivo pripravené a prediskutované novelizácie, nech si vždy zachová svoju pôvodnú demokratickú povahu a základné charakteristické črty, bez ktorých by už nebola tým, čím je dnes.

Ďalej by som jej chcel zaželať, aby k nej ľudia pristupovali s plným rešpektom, vážnosťou a úctou, nech je s jej ustanoveniami oboznámený čo najväčší počet občanov.

V neposlednom rade jej a aj nám všetkým prajem, aby sme mali možnosť byť hrdí na našu Ústavu SR aj najbližšie desaťročia, pretože je to naozaj nenahraditeľný základný zákon a pilier nášho štátu, za ktorý by sme mali byť nesmierne vdáční!

Zoznam použitej literatúry a bibliografických zdrojov

1. Bröstl, A., Holländer, P., Príbelský, P. a kol.: Ústavné právo Slovenskej republiky. 4. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2021.
2. Horsley, T.: Constitutional functions and institutional responsibility: a functional analysis of the UK constitution [online]. Legal Studies, Vol. 42 (1), 2022, p. 99-119 [accessed 9 August 2022]. Available at: <<https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/B3C51ED473458DC76C2ECBC783C906C0/S0261387521000325a.pdf/constitutional-functions-and-institutional-responsibility-a-functional-analysis-of-the-uk-constitution.pdf>>.
3. Lincoln and the U.S. Constitution [online]. National Park Service, 2021 [accessed 11 August 2022]. Available at: <<https://www.nps.gov/liho/learn/historyculture/constitution.htm>>.
4. Orosz, L., Svák, J., Balog, B.: Základy teórie konštitucionalizmu. Bratislava: EUROKÓDEX s. r. o., 2011.
5. Palúš, I., Somorová, E.: Štátne právo Slovenskej republiky. Košice: EQUILIBRIA s.r.o., 2014.
6. Stenografická správa o 5. schôdzi Slovenskej národnej rady konanej 31. augusta a 1. septembra 1992 [online]. Slovenská národná rada, 1992 [cit. 7. Augusta 2022]. Dostupné na internete: <<https://www.nrsr.sk/dl/Browser/DsDocumentVariant?documentVariantId=12491&fileName=zazn.pdf&ext=pdf>>.
7. Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v znení neskorších ústavných zákonov.